

Del canvi de o tancada tònica en u al català del nord

Autor(en): **Costa, Georges**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Revue de linguistique romane**

Band (Jahr): **41 (1977)**

Heft 163-164

PDF erstellt am: **19.04.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-399647>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

DEL CANVI DE O TANCADA TÒNICA EN U AL CATALÀ DEL NORD (*)

El límit septentrional de la *O* tancada tònica no s'ha definit mai de manera precisa; s'ha d'atribuir aquesta carència al fet que fins el 1966 ² els filòlegs no disposaren de cap atlas lingüístic exhaustiu, havent-se de basar sobre els resultats d'enquestes fetes en poblacions allunyades les unes de les altres, com ho són les de l'*A. L. F.* ³ i de l'*A. L. C.* ⁴.

L'any 1951, dins la seva « *Gramàtica històrica catalana* » ⁵, A. Badia Margarit afirmava que aquesta *O* tancada tònica « se conserva en catalán común como *O* cerrada con la única excepción del rossellonés » i afegia en nota « la Cerdanya se exceptúa de la cerrazón general y espontánea *O* cerrada > *U* ». Del seu costat, Francesc de B. Moll ⁶ deia: « en el habla del Rosellón, Conflent y Vallespir, el paso de la *O* a *U* tiene carácter general ».

Ens proposem avui, d'estudiar el límit d'aquest canvi, mirant quins són exactament el seu traçat i la seva importància, a partir de les dades que ens ofereix l'*A. L. P. O.* del catedràtic Enric Guiter.

D'altra banda, davant l'extensió variable de la *O* tancada tònica, provarem de veure si no es palesen alguns factors fonètics favorables o no al seu tancament.

En fi, examinarem el problema des del punt de vista diacrònic, recolzant-nos sobre les enquestes de Juli Sacaze (1887), de F. Krüger i de K. Salow (1910-1911), i de Mr. A. Grier (1913) ⁷.

1. Communication présentée au 7e Congrès international de Langue et Littérature d'oc et d'Études francoprovençales, à Montélimar, en septembre 1975.

Entenem per català del nord les parles dels pobles situats dins la part catalana del departament francès del Pirineu Oriental.

2. 1966, data de la publicació de l'*A. L. P. O.* d'Enric Guiter.

3. Els treballs de P. Barnils eren basats sobre els resultats de l'*A. L. F.* (1902-1915) de Gilliéron i Edmont.

4. Mr. A. Grier i A. Badia Margarit van utilitzar les dades de l'*A. L. C.* de Mr. A. Grier (1924 i sq.).

5. P. 147, n° 52, I.

6. *Gramàtica històrica catalana*, Gredos 1952, p. 88, n° 61.

7. Les enquestes de Sallagosa i Serrallonga són del 1913.

L'estudi quantitatiu ¹ dels 25 mapes de l'*A. L. P. O.* que presentaven l'oposició *O/U* sense cap problema lèxic, ens ha permès localitzar netament els pobles que mantenien la *O* tancada tònica i amb quin grau. Si mirem la síntesi dels nostres resultats, especialment a la part catalana de sobirania francesa, observem que la *O* tancada tònica desborda de la zona citada per A. Badia Margarit y F. de B. Moll (mapa nº 1).

En efecte, caldria afegir-hi, primer, els pobles conflentesos de Fontpredosa (nº 356) i Sauto (nº 357), prop de Cerdanya, i més enllà, Pi (nº 330) i Mentet (nº 331), després, tot el Vallespir fins Sant Marçal (nº 250) i Taulis (nº 251), i en fi algunes poblacions al peu de les Alberes fins al mar, aquesta última àrea arribant a Cotlliure (nº 55).

En resum, la *O* tancada tònica ha format una franja tot al llarg de la frontera franco-espanyola, a més d'un punt aïllat, Vilanova de la Rahó (nº 51), a l'interior de la plana rossellonesa.

La segona constatació que farem serà que el grau de conservació de la *O* tancada tònica no és constant : aquesta *O* es degrada a mesura que ens apropem de Conflent i de la plana rossellonesa. També remarcarem que la densitat de punts amb percentatge elevat de *O* tancades tòniques, minva lleugerament en passar de Cerdanya a Vallespir i més notablement, de Vallespir

1. Llista dels percentatges de *O* tancades tòniques dins l'*A. L. P. O.*

(Le premier chiffre indique le point ; le second, en caractères gras, le pourcentage.)

51, 4 ; 55, 8 ; 56, 8 ; 57, 8 ; 58, 12 ; 59, 12 ; 68, 40 ; 77, 40 ; 80, 4 ; 82, 8 ; 83, 84 ; 85, 84 ; 86, 100 ; 87, 100 ; 88, 96 ; 90, 92 ; 91, 92 ; 92, 92 ; 93, 100 ; 94, 100 ; 96, 100 ; 98, 96 ; 99, 88 ; 101, 100 ; 105, 92 ; 107, 100 ; 109, 96 ; 111, 100 ; 112, 100 ; 113, 76 ; 115, 96 ; 116, 96 ; 118, 96 ; 120, 100 ; 121, 100 ; 122, 100 ; 123, 100 ; 246, 4 ; 250, 4 ; 251, 4 ; 252, 4 ; 253, 4 ; 255, 12 ; 257, 4 ; 258, 4 ; 259, 4 ; 260, 52 ; 261, 88 ; 262, 100 ; 263, 100 ; 264, 84 ; 267, 92 ; 268, 88 ; 269, 72 ; 270, 84 ; 271, 92 ; 272, 92 ; 273, 96 ; 274, 96 ; 275, 84 ; 276, 84 ; 277, 92 ; 280, 100 ; 281, 92 ; 283, 100 ; 284, 100 ; 287, 96 ; 288, 100 ; 291, 96 ; 294, 96 ; 295, 96 ; 296, 96 ; 299, 100 ; 300, 96 ; 301, 96 ; 302, 100 ; 303, 100 ; 304, 96 ; 306, 100 ; 330, 4 ; 331, 4 ; 353, 24 ; 354, 16 ; 355, 24 ; 356, 12 ; 357, 12 ; 358, 20 ; 359, 20 ; 360, 24 ; 377, 84 ; 378, 88 ; 380, 92 ; 381, 88 ; 382, 96 ; 383, 92 ; 384, 68 ; 385, 68 ; 386, 68 ; 388, 56 ; 390, 44 ; 391, 64 ; 392, 64 ; 393, 80 ; 394, 96 ; 395, 92 ; 396, 84 ; 397, 96 ; 398, 96 ; 399, 88 ; 400, 100 ; 401, 96 ; 402, 100 ; 404, 92 ; 405, 96 ; 406, 92 ; 407, 92 ; 409, 96 ; 410, 96 ; 411, 88 ; 414, 96 ; 415, 100 ; 417, 96 ; 423, 96 ; 426, 92 ; 427, 100 ; 428, 100 ; 425, 92 ; 430, 100 ; 431, 100 ; 432, 100 ; 433, 100 ; 440, 92 ; 441, 92 ; 442, 96 ; 445, 96 ; 446, 96 ; 447, 96 ; 449, 96 ; 450, 96 ; 451, 96 ; 452, 92 ; 453, 96 ; 454, 96 ; 455, 96 ; 456, 96 ; 457, 96 ; 458, 96 ; 459, 96 ; 460, 92 ; 461, 96 ; 462, 92 ; 463, 96.

Hem utilitzat els mapes nº 33, 78, 87, 96, 121, 158, 160, 188, 195, 202, 205, 228, 255, 268, 296, 299, 328, 339, 358, 375, 442, 455, 497, 520, 522.

a les Baixes Alberes. El resultat d'aquest últim fenomen es concretitza en el fet que no existeix cap diferència d'emprament de la *O* entre els punts situats en contacte sobre la frontera franco-espanyola, exceptuant-ne els de les Baixes Alberes. Pels primers pobles, àdhuc es pot parlar de simbiosi, per a utilitzar una paraula científica ja emprada per historiadors rossellonesos ¹.

Per fi, voldriem subratllar que el tancament de *O/U* ha penetrat una mica a la part espanyola, afectant sobretot La Junquera (nº 113) i Agullana (nº 269) que es troben emplaçats sobre la via de comunicació més utilitzada entre França i Espanya.

En conclusió d'aquest estudi quantitatiu, notarem que els resultats obtinguts a partir de l'*A. L. P. O.* són complets i difereixen, en quant a l'extensió de la *O* tancada tònica, dels que han fornit atlas lingüístics de xarxa més ampla.

La segona preocupació nostra ha sigut d'enfocar el problema del tancament de *O/U* sota l'aspecte qualitatiu, o sigui que hem provat de veure si aquest tancament variable seguia unes lleis fonètiques precises.

Hem establert doncs, sobre el domini nord-català ², una llista classificadora dels casos de manteniment de *O* dins l'*A. L. P. O.*, marcant primer el número de punts en total, i després, els de Cerdanya i Conflent. Si fem el mateix treball amb les dades de F. Krüger, relatives solament a la part nord de Cerdanya i Conflent, i si comparem les classificacions entre elles ³, notem que hi ha molt sovint una concordància dels resultats. Però, cal remarcar també que l'extensió de la *O* pot variar pel mateix grup consonàntic, d'una època a una altra. Per exemple, dins l'*A. L. P. O.*, *jove* arriba lluny darrera *sol*, *llop* i *codze*, i dins F. Krüger es troba empatat amb *llop* i *codze*, a un punt només de *sol*.

Per consegüent, ens acontentarem de fer unes constatacions generals a partir de les xifres deduïdes de l'*A. L. P. O.*

1) La primera que s'imposa és que, al cap i a la cua de la llista, trobem monosílabs en els quals la *N* i la *S* implosives contribueixen a tancar la *O*; al

1. La paraula fou emprada, per exemple, per la srta. M. A. Isern dins el seu treball històric sobre els immigrants catalans del Principat al segle XIX (*Mémoire de Maîtrise*, Montpellier 1973).

2. Per la nostra llista hem afegit el mapa nº 99 puix que la Catalunya del Nord presentava una sola solució lexical: *ampolla*.

3. Llista de formes amb *O* tancada tònica dins l'*A. L. P. O.*, a Catalunya-Nord.

(suite de la note 3, page 296.)

contrari, la *W* i la *L* en mateixa posició fant l'efecte contrari¹. Però, per *dos* i *són* és possible atribuir el tancament a una posició proclítica.

2) La comparació de *sol* (3º) / *són* (24º), i de *colze*, *codze* (4º) / *conna* (22º), mostraria que en aquests casos, la consonant en posició implosiva tindria més influència sobre la *O* que en posició inicial. En canvi, dins els exemples *poll* (5º) / *junoll* (20º) passaria el contrari.

3) Els paral·lels *sol* (3º) / *calor* (8º), *poll* (5º) / *ampolla* (18º), *llop* (6º) / *jove* (15º), i *fon* (26º) / *dóna* (10º), *trona* (13º); *dos* (25º) / *rossos* (10º), indicarien que en posició intervocàlica les consonants veurien el seu caràcter obridor o tancador afeblit.

		PUNTS EN TOTAL	PUNTS A CERDA- NYA I CONFLENT		PUNTS EN TOTAL	PUNTS A CERDA- NYA I CONFLENT	
1 ^o	Jou.....	56	31	13 ^o ex.	Boca.....	27	21
2 ^o	Nogues.....	40	29		Trona.....		22
3 ^o	Sol.....	39	31	15 ^o ex.	Agost.....	25	17
4 ^o	Colze + Codze				Joves.....		19
	+ Cotze + Cobze.	35	29		Tota.....		19
5 ^o	Poll(s).....	33	27	18 ^o ex.	Ampolla.....	24	19
6 ^o ex.	Llop.....	32	24		Escolta + Escota..		18
	Major.....		25	20 ^o ex.	Fondo.....	23	18
8 ^o ex.	Calor.....	29	23		Junoll.....		17
	Pastor.....		20	22 ^o	Conna.....	22	15
10 ^o ex.	Dóna.....	28	22	23 ^o	Escaló + Esgraó...	19	13
	Mosca.....	28	21	24 ^o	Són.....	16	11
	Rossos.....	28	22	25 ^o	Dos.....	14	12
				26 ^o	Font.....	11	6

Llista de formes *O* tancada tònica dins el « Krüger », a la part nord de Cerdanya i Conflent.

1º	Sol	11 punts	5º ex.	Dolces	9 punts	9º	Ampolla	7 punts
2º ex.	Codze	10 punts		Front		10º ex.	Sabó	6 punts
	Jove			Nebot			Tardor	
	Llop		8º	Pomes	8 punts	11º	Vós	3 punts

1. Dins la seva *Gramàtica històrica catalana*, p. 89, n° 62, Francesc de B. Moll havia remarcat aquesta tendència a obrir la *O* tancada tònica. Citarem també, per la influència obridora de *L* i *R*, « La constitución del vocalismo catalán » d'Emilio Alarcos Llorach (*Homenaje a Dámaso Alonso*, t. 1, p. 41, Ed. Gredos, Madrid 1960).

4) El sufix llatí *-one* ha donat un número de *O* tancades més reduït que *-ore* : *esgraó* (+ *escaló*) té 19 punts, mentre que *major* (32), *pastor* (29), *calor* (29) son més forts.

Ara bé, un cop d'ull ràpid als resultats de F. Krüger contradiria aquesta idea puix que *tardor* i *sabó* arriben en fi de llista amb 6 punts, només, just davant *vós* (3 punts), si no admetéssim, com ho hem fet més amunt amb la posició variable de *jove* (20), que hi ha hagut una evolució del fenomen de tancament de la *O* tancada tònica, a mig segle de distància, entre 1910 i 1966.

Seria possible doncs, d'avançar la hipòtesi segons la qual l'heterogeneïtat de l'àrea de *O* tancada tònica a la Catalunya del Nord, provindria d'un fenomen evolutiu. Anem a estudiar-ne el que es pot mesurar.

Per aquest estudi diacrònic, tenim la sort que la part de Catalunya que ens interessa, hagi sigut estudiada parcialment o completament, en èpoques diferents.

Disposem, primer, de les enquestes de Juli Sacaze del 1887, efectuades pels mestres d'escola del departament francès del Pirineu Oriental ; varen ser el tema d'una comunicació nostra al « Vº Congreso internacional de estudios lingüísticos mediterráneos » (Málaga, 1973) ¹.

Alguns anys més tard (1910), F. Krüger va estudiar els pobles del nord de Cerdanya i Conflent que es troben prop de la frontera catalano-llengua-dociana, deixant d'aquesta zona un atlas manuscrit inèdit. K. Salow, del seu costat va completar, el mateix any, l'enquesta resseguint el que quedava de la mateixa frontera fins al mar, i anant a investigar també, a Ceret.

És inútil presentar l'*A. L. C.* del qual utilitzarem les solucions obtingudes a Serrallonga i a Sallagosa l'any 1913, ni tampoc l'*A. L. P. O.* que és la base principal del nostre treball.

Davant aquests documents diferents, hem decidit recolzar-nos sobre els que havien sigut elaborats per filòlegs professionals recurrent al « Sacaze » quan no existés cap altre punt de comparació amb l'*A. L. P. O.* Considerarem el problema sota el doble aspecte, extensió i intensitat.

Ocupem-nos, primer, de Cerdanya i Conflent.

F. Krüger ens ha fornit 10 mapes comuns amb l'*A. L. P. O.* Dins els 5 que són complets constatem que *sol* i *codze* han guanyat, el primer, Fontpedrosa (nº 356) i el segon, La Llaguna (nº 353), mentre que *llop* i *jove* han

1. El títol de la nostra comunicació fou : « Atlas Sacaze y perspectiva diacrónica en geografía lingüística ».

perdut respectivament, l'un La Llaguna (nº 353), Sant Pere dels Forcats (nº 359) i Bolquera (nº 360), l'altre La Llaguna (nº 353) i Bolquera (nº 360). En canvi, *ampolla* té un guany, Targasona (nº 386) i una pèrdua, Bolquera (nº 360) ¹.

En total, 3 guanys, 6 pèrdues.

Amb els mapes incomplets veiem que la *O* tancada tònica ha avançat 8 vegades i reculat 10 ².

El mateix doble fenomen transparenta de la comparació dels percentatges. Des de l'enquesta Krüger, la *O* hauria progressat a Fontpedrosa (nº 356), a Lator de Carol (nº 380), a Targasona (nº 386) i a Odelló (nº 388), i hauria minvat als altres pobles estudiats ³. Notarem de pas que el « Sacaze » no va donar la *O* per la paraula *pastor* ni a Targasona ni a Odelló, a més d'altres punts.

1. Remarcarem que Bolquera, La Llaguna i Sant Pere dels Forcats han tingut sempre un percentatge d'immigrants del Principat molt baix. En canvi, Targasona en va comptar més de 30 % de la seva població, a partir del 1931 i Fontpedrosa en tenia 28,9 % el 1946, dos anys abans l'enquesta de l'*A. L. P. O.*

2. Mapa *calor* : la *O* ha guanyat, dins l'*A. L. P. O.*, Angostrina (nº 385) i Targasona (nº 386).

Mapa *tota* : la *O* ha guanyat Targasona (nº 386) i Odelló (nº 388).

Mapa *agost* : la *O* ha guanyat Angostrina (nº 385), Lator de Carol (nº 380), i Porté (nº 377).

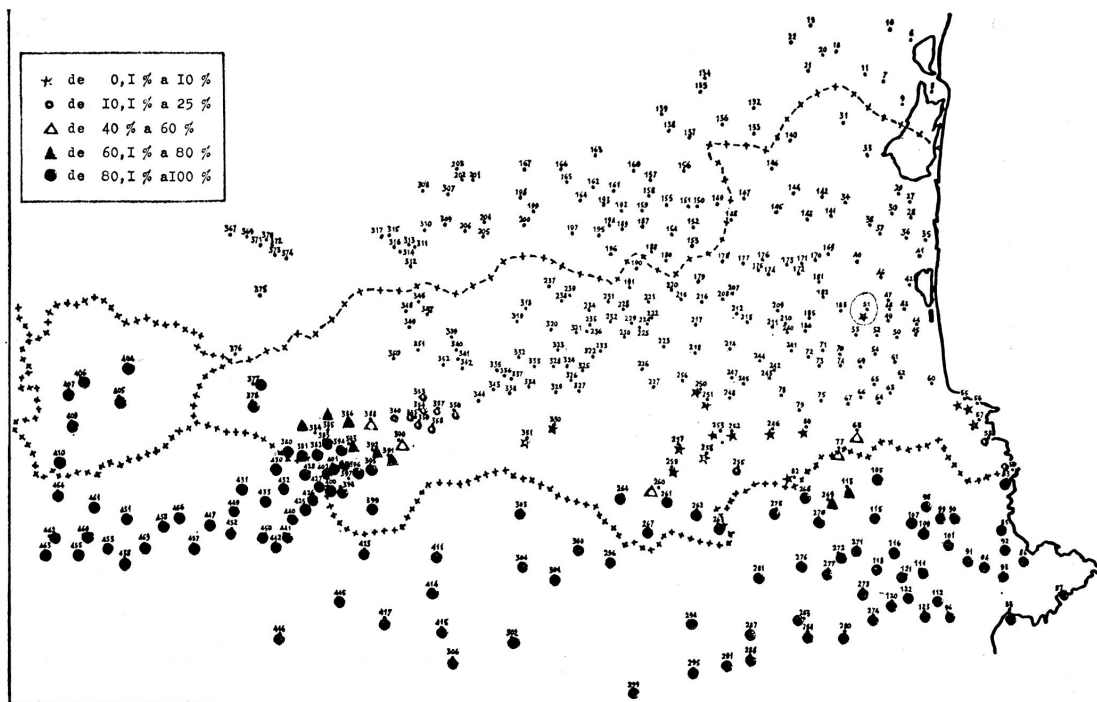
Mapa *font* : la *O* ha perdut Porté (nº 377), Porta (nº 378), Lator de Carol (nº 380), Angostrina (nº 385), Targasona (nº 386), Bolquera (nº 360), i Sant Pere dels Forcats (nº 359).

Mapa *dos* : la *O* ha guanyat Lator de Carol (nº 380).

3. Llista dels percentatges d'emprament de la *O* tancada tònica dins el « Krüger », l'*A. L. C.* i l'*A. L. P. O.*, pels punts comuns. (La numeració utilitzada és la de l'*A. L. P. O.*)

Punt 392 : 95,2 % (dins l'*A. L. C.*), 64 % (dins l'*A. L. P. O.*).

PUNTS	% DE O DINS KRÜGER	% DE O DINS l' <i>A. L. P. O.</i>	PUNTS	% DE O DINS KRÜGER	% DE O DINS l' <i>A. L. P. O.</i>
191	0	0	359	32,3	20
215	0	0	360	52,9	24
220	0	0	377	88,8	84
222	0	0	378	94,7	88
332	0	0	380	77,4	92
333	0	0	385	80	68
353	27,5	24	386	62	68
356	0	12	388	46,6	56

MAPA nº I. — Extensió de la O tancada tònica.

Una comparació amb l'*A. L. C.* mostra que a Sallagosa el percentatge de *O* tancades tòniques era més fort l'any 1913.

Ens trobem doncs, en presència d'un doble moviment lingüístic : l'un corruptor, l'altre enriquidor. Com ho vam comunicar al « XIVe Congrès international de philologie et linguistique romane » de Nàpols (1974) ¹, la influència llenguadociana hauria deixat de ser forta a partir dels anys 1921 i sobre tot 1931, quan el departament del Pirineu Oriental va rebre una immigració catalana del Principat molt nombrosa principalment a Cerdanya, Vallespir i Baixes Alberes.

Aquesta explicació ens aclariria el cas de Vilanova de la Rahó (nº 51) que va comptar dins la seva població més de 30 % de catalans immigrants, l'any 1931.

Es possible explicar alhora, el progrés general de la *O* tancada tònica registrat en extensió dins el mapa *pastor*, comú al « Sacaze » i a l'*A. L. P. O.*, no solament a la Costa Vermella sinó també, a la regió del Portús i a l'Alt Vallespir. En aquestes regions, l'evolució dels percentatges de *O* ² vindria a confirmar l'existència del fenomen enriquidor esmentat.

1. Títol de la nostra comunicació : « Un exemple d'interdépendance de faits démographiques et linguistiques en Roussillon ».

2. Llista dels percentatges d'emprament de la *O* pel Vallespir i les Baixes Alberes, dins el « Sacaze » i l'*A. L. P. O.*

PUNTS	% SACAZE	% A. L. P. O.	PUNTS	% SACAZE	% A. L. P. O.
55	0	8	252	0	4
56	0	8	253	0	4
57	0	8	255	90,9	12
58	0	12	257	0	4
59	0	12	258	0	4
68	0	40	259	40	4
77	0	40	260	68,7	52
80	0	4	262	11,1	100
82	90,9	8	263	0	100
250	0	4	264	50	84
251	0	4	267	83,3	92

Punt 246 : 71, 4 % (Sacaze), 0 % (Salow), 4 % (*A. L. P. O.*).

Punt 261 : 0 % (Sacaze), 4,7 % (*A. L. C.*), 88 % (*A. L. P. O.*).

Indicarem de pas que Vilanova de la Rahó presentava 0 % de *O* en el « Sacaze » i 4 % dins l'*A. L. P. O.*

En quant a Serralonga, hem de senyalar que existeixen contradiccions entre les dades de l'*A. L. C.* i les que consigna Mr. A. Grieria en el nº IX de 1921 del

La influència corruptora, ella, s'ha pogut mesurar, de manera notable, a Les Illes (nº 82), Ceret (nº 246), Montalbà de l'Església (nº 255), Montferrer (nº 259), El Tec (nº 260) i, amb un grau menys fort, a La Menera (nº 267). També l'evidenciarem als punts conflentesos de Pi (nº 330) i Mentet (nº 331), aïllats completament del Principat i que tenen una densitat de *O* tancades tòniques en neta regressió ¹.

Per a concloure el present treball, voldriem subratllar que davant un problema complex com el del canvi de *O* tancada tònica en *U*, l'existència d'atlas exhaustius d'èpoques diferents ha revestit una importància cabdal. Gràcies a ells, ens ha sigut possible, quasi sempre, de mesurar i estudiar detalladament l'amplitud i la intensitat variables d'aquest fenomen, dins una regió que ha estat sotmesa, a causa de la seva situació geogràfica, a influències lingüístiques contràries.

Georges COSTA.

B. D. C. (« El rossellonès », p. 33-50). En efecte, p. 39, nº 151, Mr. A. Grieria escriu : « la *O* tònica ve constantment a *Ū* en tot el domini català de França, menys a la Cerdanya i a Serrallonga » ; i més lluny precisa : « *O* + nas. A Serrallonga hi trobem una vacil·lació entre *Ū* i *Ó* : *ploma*, *plum*, *kəpó*, *kutú*, etc. ». En canvi, dins l'*A. L. C.* totes les paraules amb *Ō* vénen transcrits amb *U*, a excepció de *nògas*, *pòls*.

1. Percentatges de *Ō* a Pi (nº 330) i Mentet (nº 331) dins el « Sacaze » i l'*A. L. P. O.*

PUNTS	% SACAZE	% A. L. P. O.
330	85,7	4
331	15,9	4